

**Tolga
kommune**

**Skjøtselsplan tørrmur
Tolga sentrum og Erlia 2024 – 2028**

INNHOOLD

LESEGUIDE	3
INNLEDNING OG BAKGRUNN	3
FAKTAARK	5
AVGRENSNING OG PRIORITERTE OBJEKTER	7
ELVEBREDDEN AV GLÅMA – TERRENGFORSTØTNING OG ELVEFOREBYGGING	8
TOLGENSBAKK – TERRENGMUR	10
SAGBAKKEN – FORSTØTNINGSMURER FOR GAMMELT VEGFAR	12
SANDMEL - TERRENGMUR	14
TILTAKS- OG FREMDRIFTSPLAN	16
ØKONOMI OG FINANSIERING	17
ENKLE RÅD FOR VEDLIKEHOLD AV TØRRMUR	18

LESEGUIDE

Denne skjøtelsesplanen gir en samlet oversikt over tilstand, skjøtsel og prioriterte tiltak for tørrmurer i Tolga sentrum og Erlia i perioden 2024–2028. Innledningen gir bakgrunnsforståelse for tørrmurene og kulturhistorien, og sammenhengen med verdensarven. Faktaarket gir viktig oversikt over området og dets verdier. Deretter følger detaljerte beskrivelser av fire prioriterte objekter med vurdering av tilstand, skadeårsaker og foreslåtte tiltak. Tiltaksplanen viser hva som skal gjøres når, og hvem som har ansvar. Til slutt finner du praktiske vedlikeholdsråd for eiere. Planen er nyttig både for eiere, forvaltning og alle som jobber med kulturmiljø og skjøtsel.

INNLEDNING OG BAKGRUNN

Tolga kommune har et unikt kulturlandskap preget av et omfattende nettverk av tørrmurer. Disse murene er viktige kulturminner som vitner om tidligere tiders bruk av landskapet og representerer en verdifull del av kommunens kulturarv.

Tørrmurene har (hatt) en rekke viktige funksjoner i landskapet. De har blitt brukt som:

- Dyrkingsterrasser
- Forstøtning for veier
- Elveforbygning
- Plata for hus- og gårdsbebyggelse
- Bygningskonstruksjoner i låver og fjøs

Mange av tørrmurene i Tolga truet av gjengroing og forfall.

Tørrmurene i Tolga sentrum og Erlia er et unikt og særegent landskapselement som vitner om stedets rike historie og tilknytning til Røros Kobberverk. Disse murene, bygget uten bruk av mørtel, har vært en essensiell del av Tolgas identitet siden etableringen av Tolgen smeltehytte i 1670. Smeltehyttas drift, som varte frem til 1871, førte til en betydelig befolkningsvekst. Bebyggelsen rundt smeltehytta vokste fram. Tørrmurene fungerte som bygningskonstruksjoner i låver og fjøs, terrasser for dyrking av mat, forsterke veier, og for å sikre elvebredden.

Avgrensningen av skjøtelsesplanen er basert på en grundig kartlegging utført av Feste NordØst i tidsperioden 2019-2020. Ca. 200 tørrmurer i Tolga sentrum og Erlia ble fotografert og tilstandsvurdert. Kartleggingen er dokumentert i rapporten "Tørrmurer i Tolga sentrum og Erlia - Registrering og tilstandsrapport".

I 2010 ble verdensarven Røros bergstad utvidet med Circumferensen som buffersone, for å beskytte verdensarvverdiene utenfor kjerneområdet. Circumferensen, Røros kobberverks gamle privilegieområde, dekker store deler av Tolga kommune. Her finnes

«oppsluttende verdier» som belyser kobberverkets historie, særlig knyttet til smeltehytteområdet og den historiske gatestrukturen. Eldre bygninger, gårder, kirka og tørrmurene er viktige elementer i landskapsbildet i Tolga, som utgjør en helhet med oppsluttende verdi for verdensarven.

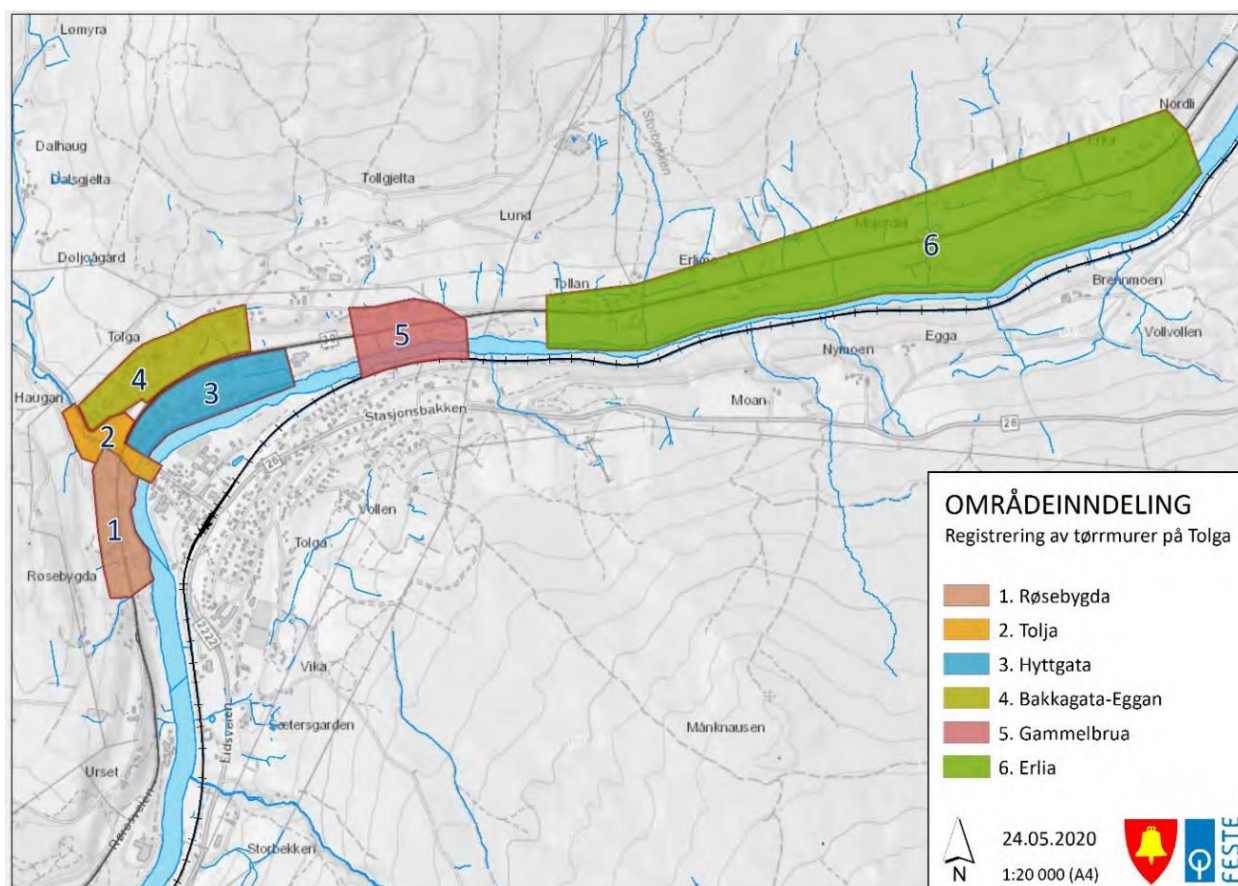
FAKTAARK

Område	Areal	Kommune	Fylke
Tolga sentrum og Erlia – områdeavgrensing	1542 daa.	Tolga	Innlandet
Områdets status		Områdebeskrivelse	
Buffersone til verdensarv Røros bergstad og Circumferensen. Deler av området inngår i reguleringsplan Tolga sentrum vest. Deler av området foreslått hensynssone H570 i kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø. Området er Tolga kommunes pilotområde for landbrukets verdensarvordning. Området er KULA-område (kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse). Området er foreslått UKL-område.		Sentrumsmiljø med aktivt landbruk, ulike gårdstun og godt bevarte trehusmiljø i eldre gatestruktur med sentrum ved gamle Tolgen smeltehytte. Fra Toljefossen og Bakkagata er terrenget brattlendt ned til Glåma. Området følger Glåma fra Erlia og ned til Røsebygda.	
Kulturmiljø		Kulturminner	
Sentrumsstruktur rundt den gamle hyttplassen og Toljefossen, etablert i to gateløp med trehusbebyggelse, likt byplanen for bergstaden Røros. Kulturmiljøet preges av aktivt landbruk med eldre gårdsbebyggelse, slåtte- og beitemarker. Nettverk av tørrmurer bidrar til et enhetlig preg.		Spor etter smeltehyttevirksomheten inkluderer blant annet slagghaug på Malmplassen, Toljefossen med dam, rørgate, kraftstasjon, omfattende system av tørrmurer, gårdsbebyggelse i gateløp Gata og Bakkagata, eldre gårdsbebyggelse Erlia. Listeførte kulturminner inkluderer Gammelbrua og Tolga kirke. Fredete kulturminner inkluderer stabbur ved Kloppmoen og Lensmannsgården, telefonkiosk ved Malmplassen. Fredningsprosess pågår ved Lensmannsgården.	
Naturtyper	Biologisk verdifulle arealer og trua/viktige artsforekomster		
Naturbeitemark, hagemark	Flere blomsterrike slåtte- og beitemarker etter eldre landbruk, hagebruk/selvhushold og utvikling av dette over tid. Tradisjonelt drevne arealer er bevart og kultivert og innehar ulike biologiske verdier og mangfold. Lange strekk med kantsoner og små skogholt som gir leveområder for insekter, smådyr og plantearter. Stort artsmangfold langs Glåma. Rødlistearten, Gåsefot, påvist i Tolga, er den eneste kjente gjenværende forekomsten i Nord-Østerdal.		

Landbrukseiendom	Typar jordbruksproduksjon
16 aktive landbrukseiendommer, hvorav 8 drivere med produksjonstilskudd	Grovfôrbasert kjøtt- og mjølkeproduksjon.
Befaringer i forbindelse med skjøtselsplan	
10.11.2022: Befaring med tema tørrmurer.	Kjersti Ane Bredesen Eivind Moen Vegard Røhme Staffan Andersson Tor Henrik Jordet Sigrid Vadstein
30.05.2023: Befaring med tema geologi og botanikk.	Kjersti Ane Bredesen Eivind Moen Staffan Andersson Anders Often Helge Christie Odd Sletten Sigrid Vadstein

AVGRENSNING OG PRIORITERTE OBJEKTER

Registreringen ble utført i seks områder, hvorav fire objekter i område 2, 3 og 4 er prioritert i perioden 2024-2028. De fire objektene er valgt ut på bakgrunn av tilstandsgrad samt interesse fra grunneiere.

Prioriterte objekter i tilfeldig rekkefølge for område 2, 3 og 4 er:

Mur nr.	Beskrivelse
125	Tolgensbakk - terrengmur
154	Sandmel - terrengmur
51	Elvebredden av Glåma - terrengforstøtning og elveforebygging
41	
42	Forstøtningsmurer for gammelt veifar ved Tolja

ELVEBREDDEN AV GLÅMA – TERRENGFORSTØTNING OG ELVEFOREBYGGING

51	Terrengforstøtning og elveforebygging
	
	
Beskrivelse:	Steinmur som går hele vegen fra brua og langs elvebredden av Glåma. Det er vanskelig å fastslå hvor endepunktet av selve muren er, og hvor det naturlig går over til steinfylling langs elva. Deler av strekningen er nedgrodd, og for bedre fastslå endepunktet, må nærmere undersøkelser til. Muren har et «kast» - forskyvning på ett sted, her synes det som det har vært trapp ned til elva. Muren er delvis utrast, og i stor grad nedgrodd. En restaurering av denne svært mektige og lange muren vil være av stor verdi for Tolga sentrum. Den er (vil bli) et viktig landskapselement. Den er viktig for sikring av terrengsiden ved flom, for stabiliteten, og den er viktig for dyrkingsterrassene mellom Gata og Glåma.
Tilstand:	Muren er delvis nedgrodd, og synes nesten ikke. Deler er rast ut, eller er i ferd med å rase ut.
Meget god God Middels Dårlig Kritisk Rast ut	

Navn på eiendom	Tolga	Objekt	51
Gårds og br.n.		Askeladden ID	
Kommune		Objektets adresse	
Fylke		Byggeår	
Eier		Etasjer	
Eiers adresse		Bebygd areal	
Kontaktperson		Registreringsdato	
Registrert av	Staffan Andersson	Værforhold	
Skrevet av			
Objektbeskrivelse	Viser til rapport laget av Feste: TØRRMURER I TOLGA SENTRUM OG ERLIA. Objektet har registreringsnr. 51 i denne rapporten. Denne mur er ca. 230m lang og har en gjennomsnittshøgde på to meter.		

Tegnforklaring TTK: Tilstands- og tiltaksrapport med kostnadsoverslag TTK er laget på bakgrunn av forfatterens kompetanse og registrering på stedet. Det kan derfor forekomme forskjell på tolkning av symptomer, konsekvenser og tiltak ved objektet! TTK er gyldig i 3 måneder fra utsendelsesdato!		TG0: Ingen symptomer TG1: Svake symptomer TG2: Vesentlig Symptomer TG3: Kraftige / alvorlige symptomer IU: Ikke tilgjengelig/undersøkt		Konsekvenser mht tid: KG0: På lang sikt KG1: På middels lang sikt KG2: På kort sikt KG3: Straktiltak	
Bygningsdel	Konstruksjon/materiale/ overflate	TG		Vurdering	
		Tilstandsbeskrivelse	TG	Årsak/konsekvens	Anbefalte tiltak
Støttemur regnr: 51	Støttemur, muret med naturstein. Steinen kommer antagelig fra elva og fra ifra jordbearbeiding i området.	Muren er rast ut flere plasser eller på vei at rase ut. Noen strekninger står ok.	3	Frostbevegelser, vegetasjon	Fyllmasser bak og under mur blir erstattet med grov pukk. (60-120mm). Dette er stabile masser som drenerer veldig bra. Viktig å grave vekk nok frostutsatte masser under og bak mur. All stående mur må vurderes nøye når man driver på. Noe kan kanskje stå. I kostnadsoverslaget regnes det på remuring av hele muren.

TOLGENSBAKK – TERRENGMUR

125	Terrengmur. Tolgensbakk
	
Beskrivelse:	Terrengmur som tar opp terreng, og bidrar til ei flate som gården Tolgensbakken ligger på. Sammen med våningshuset et viktig element i landskapsbildet mot Bakkagata fra Tolga sentrum. Viktig for stabiliteten i gårdstunet.
Tilstand:	Muren har noen forskyvninger. Det er behov for skjøtsel av vegetasjon da dette bryter i muren. Vegetasjon gjør også at muren ikke synes spesielt godt synlig fra Tolga sentrum.
Meget god God Middels Dårlig Kritisk Rast ut 	

Tolga kommune

Feste Nordøst

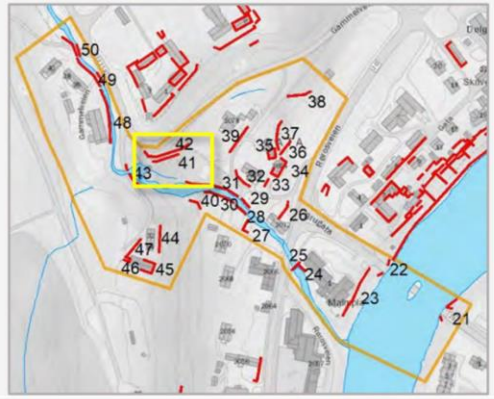
Navn på eiendom	Tolgensbakk	Objekt	Mur 125
Gårds og br.n.	52/2	Askeladden ID	
Kommune	Tolga	Objektets adresse	Bakkagata 9
Fylke	Innlandet	Byggeår	
Eier		Etasjer	
Eiers adresse		Bebygd areal	
Kontaktperson		Registreringsdato	
Registrert av		Værforhold	
Skrevet av			

Bygningsdel	Konstruksjon/materiale/ overflate	TG		Vurdering	
		Tilstandsbeskrivelse	TG	Årsak/konsekvens	Anbefalte tiltak
Mur 125	Dette er en støttemur som holder og utjevner tomte på gården. Muren har et skille mellom bolighus og fjøs, som tyder på at muren er forlenget når det "nye" fjøset blev bygget. Begge murer er gamle, men av de to vurderes den mot øst, som eldst	ca 15 meter lengst vest har muren rast ut. På den eldre delen buler det ut på et par plasser.	2	Det er vann og frost som har skylla i det meste. Det har med åra dannet seg "søkk" i terrenget rett ovenfor de plasser der muren buler ut litt. Da samles det mere vann der og skadebilde eskalerer.	De plasser som buler ut, demonteres ned til hvor stenene ligger bra. Så mures det tilbake med grovpukk som bakfyll. Der mur har rast ut, blir det viktig å grave vekk nokk av eventuelle frostutsatte fyll og fundamenteringsmasser. Grovpukk brukes under og bak mur.

FORSTØTNINGSMURER FOR GAMMELT VEGFAR VED TOLJA

41

Forstøtningsmur nedside gammelt vegfar

Beskrivelse: Forstøtningsmur for gammelt vegfar, i dag sti. I skråning utover mot Tolja

Tilstand: Delvis rast ut. Selve vegfareten virker å ligge stabilt da det ikke er utsatt for kjøretøy, og har ennå ikke sklidd ut med steinen. Stort potensiale som landskapselement.

Meget god

God

Middels

Dårlig

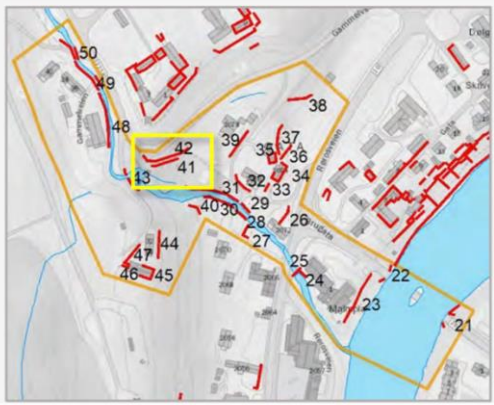
Kritisk

Rast ut

△

42

Forstøtningsmur nedside gammelt vegfar

Beskrivelse: Forstøtningsmur for gammelt vegfar, i dag sti. I skråning utover mot Tolja

Tilstand: Rast ut, og fremstår som nedgrodd steinfylling i overkant av vegen/stien. Stort potensiale som landskapselement.

Meget god

God

Middels

Dårlig

Kritisk

Rast ut

△

Navn på eiendom	Sagbakken	Objekt	Støttemur 41 og 42
Gårds og br.n.		Askeladden ID	
Kommune	Tolga	Objektets adresse	
Fylke	Innlandet	Byggeår	
Eier		Etasjer	
Eiers adresse		Bebygd areal	
Kontaktperson		Registreringsdato	
Registrert av		Værforhold	
Skrevet av	Bygningsvernrådsgiver Staffan Andersson		

Objektbeskrivelse	Viser til rapport laget av Feste som heter: TØRRMURER I TOLGA SENTRUM OG ERLIA. Objektene har Registreringsnr 41 og 42 i denne rapporten. Grunn til att disse er priset sammen er at de ligger så nært hverandre at de burde gjøres som en jobb. Ekstra murstein og fyllmasser trenger ikke å ryddes vekk mellom jobbene men brukes bare videre i neste mur.
-------------------	--

Bygningsdel	Konstruksjon/materiale/ overflate	TG		Vurdering		KG
		Tilstandsbeskrivelse	TG	Årsak/konsekvens	Anbefalte tiltak	
Støttemur. Registreringsnr: 41	Forstøtningsmur i naturstein som holder veiskuldra på en gammel vei. Muren er ca. 25m lang og har en anslått snitthøgde på ca140cm over bakkenivå.	Delvis rast ut	3	Dårlig vedlikehold og frostbevegelser	Muren må demonteres, Refunderes og bakfylles med grovpokk. Viktig å grave vekk og erstatte nokk av de gamle frostutsatte massene bak og under mur.	
Støttemur. Registreringsnr: 42	Forstøtningsmur i naturstein som holder skåninga over den gamle veien som omtales over her. (prosjekt 41) Lokal stein fra området. Muren er ca. 45m lang og har en anslått snitthøgde på ca120cm over bakkenivå.	mye av denne muren har rast/kollapset.	3	Dårlig vedlikehold og frostbevegelser	Muren må demonteres, Refunderes og bakfylles med grovpokk. Viktig å grave vekk og erstatte nokk av de gamle frostutsatte massene bak og under mur.	

SANDMEL - TERRENGMUR

154	Terrengmur. Sandmel
	
Beskrivelse:	Terrengmur som tar opp terreng, og bidrar til ei flate som gården ligger på. Midt på muren er det en murt trapp som går ned fra våningshuset, og til hageanlegg nedenfor. Et svært viktig element i landskapsbildet mot FV30 og fra Tolga sentrum. Viktig for stabiliteten i gårdstunet.
Tilstand:	Muren er godt vedlikeholdt, og det er utført vegetasjonsskjøtsel.
Meget god	God Middels Dårlig Kritisk Rast ut

Tolga kommune

Feste Nordøst

Navn på eiendom	Sandmel	Objekt	Mur 154
Gårds og br.n.	58/1	Askeladden ID	
Kommune	Tolga	Objektets adresse	Eggan 1
Fylke	Innlandet	Byggeår	1800
Eier		Etasjer	
Eiers adresse		Bebygd areal	
Kontaktperson		Registreringsdato	
Registrert av		Værforhold	
Skrevet av	Staffan Andersson Bygningsvernrådgiver og murer		
Objektbeskrivelse	I tilstandsrapporten til Feste NordØst Er tilstanden til mur 154 beskrevet som meget god. Dette stemmer ikke.		

Tegnforklaring TTK: Tilstands- og tiltaksrapport med kostnadsoverslag TTK er laget på bakgrunn av forfatterens kompetanse og registrering på stedet. Det kan derfor forekomme forskjell på tolkning av symptomer, konsekvenser og tiltak ved objektet! TTK er gyldig i 3 måneder fra utsendelsesdato!		TG0: Ingen symptomer TG1: Svake symptomer TG2: Vesentlig Symptomer TG3: Kraftige / alvorlige symptomer IU: Ikke tilgjengelig/undersøkt		Konsekvenser mht tid: KG0: På lang sikt KG1: På middels lang sikt KG2: På kort sikt KG3: Strakstiltak	
Bygningsdel	Konstruksjon/materiale/overflate	TG		Vurdering	
		Tilstandsbeskrivelse	TG	Årsak/konsekvens	Anbefalte tiltak
Mur 154	Dette er en støttemur som jevner ut tomte ut mot kanten der bolighuset står. Muren er muret med lokal stein fra dyrking og sinking i nærområdet.	Trappa mangler trinn-steiner og er ikke brukendes som den er i dag da det er veldig bratt der. Til høyre for trappa buler muren ganske mye. Terrenget rett over muren har en kraftig søkk som samler mye vann som rinner ned i/bak muren. Slik er det flere plasser, men ikke så alvorlig enda. Muren står fint i bunn.	2	Som det er nå flere plasser rinner alt ytvann in i fullmasser bak muren. Dette er med på at frostbevegelsene blir store og dytter veggen utover.	Plokke ned det som er dårlig og det som må til for å kunne restaurere trappa. All stein som er i og bak mur tas vare på og brukes tilbake. Gamle fyllmasser bak mur erstattes med grovpukk.

TILTAKS- OG FREMDRIFTSPLAN

Navn på tiltak	Beskrivelse av tiltak	Planlagt	Hovedansvarlig
Informasjon ut til grunneiere	Vedlikeholdsråd av tørrmurer i privat eie	Legges ut digitalt på Tolga kommunens nettsider 2025	Tolga kommune
Sandmel terrengmur	Istandsetting av tørrmur	Vår/sommer 2026	Tolga kommune (prosjektleder)
Tolgensbakk terrengmur	Istandsetting av tørrmur	Vår/sommer 2026-2028	Tolga kommune (prosjektleder)
Elvebredden av Glåma - terrengforstøtning og elveforebygging	Istandsetting av tørrmur	Vår/sommer 2026-2028	Tolga kommune (prosjektleder)
Forstøtningsmurer for gammelt veifar ved Tolja	Istandsetting av tørrmur	Vår-høst 2025	Tolga kommune (prosjektleder)
Kurs i tørrmuring	Kompetanseheving	Vår/sommer 2025, 2026, 2027, 2028	Tolga kommune (prosjektleder)
Rullering skjøtselsplan	Prioritere nye objekter	Høsten 2028	Tolga kommune (prosjektleder)

ØKONOMI OG FINANSIERING

Kostnadsoverslag for hvert prosjekt er utarbeidet av Staffan Andersson og Geir Hjelvik desember 2023. Det tas forbehold om prisendringer og endringer i prosjektene.

Mur nr.	Beskrivelse	Kostnadsoverslag (eks. mva.)
125	Tolgensbakk - terrengmur	431 160
154	Sandmel - terrengmur	282 132
51	Elvebredden av Glåma - terrengforstøtning og elveforebygging	3 714 720
41	Forstøtningsmurer for gammelt vegfar ved Tolja	902 532
42		
Sum		5 330 544

Istandsettingene søkes finansiert gjennom ulike tilskuddsordninger rettet mot kulturminner og kulturmiljø. Tolga kommune søker om midler til prioriterte tiltak årlig. Det tas forbehold om at enkelte prosjekt vil kunne kreve både kommunal og privat egenandel.

Relevante tilskuddsordninger er eksempelvis:

- Tilskudd til verdensarv, statsbudsjettets post 79
- Tilskudd til verneverdige bygninger og anlegg, Innlandet fylkeskommune
- Kulturminnefondet
- Kulturarv i Hedmark, Fortidsminneforeningen

Tolga kommune har så langt mottatt kroner 384 000 fra statsbudsjettets post 79 tilskudd til verdensarv. Midlene er øremerket skjøtselsplan, prosjektering og istandsetting av enkeltobjekt og kompetansehevende tiltak på tørrmur.

ENKLE RÅD FOR VEDLIKEHOLD AV TØRRMUR

Det er mye alle og enhver kan gjøre for å ta vare på tørrmurene uten bistand fra fagkyndig. Med enkelt årlig vedlikehold og stell bidrar man til å bevare murene for kommende generasjoner.

Enkle tips for godt vedlikehold:

- Fjern ugress og småtrær: Røtter kan dytte ut steiner. Klipp bort alt som vokser i og rundt muren
- Hold toppen og sprekkene rene: Fjern løv, jord og mose jevnlig
- Sjekk etter løse steiner: Sett dem forsiktig tilbake med hendene
- Ikke legg vekt på muren: Unngå tunge ting og kjøring tett inntil
- Sørg for god drenering: Vann bak muren er verstingen! Rens grøfter og unngå vanndammer
- Unngå jordtrykk bak muren: Ikke fyll opp med tett jord – bruk grus hvis du må fylle
- Ta bilder av muren: Dokumentasjon gjør det lettere å se endringer
- Sjekk muren etter vinteren: Tele og frost kan flytte på steiner
- Gjenopprett små ras selv: Bruk bildene dine og prøv å legge steinene tilbake som de lå
- Ikke bruk sement! Muren skal kunne bevege seg litt – mørtel gjør vondt verre

